

UTAZÁS AZ ÓRIÁSOK BIRODALMÁBA

Napjainkban a sárkányok, azaz dinoszauruszok még mindig nagy érdeklődésnek örvendenek a Kárpát-medencében, főként a fiatalabb generációk körében. Európában a középkor második felében és az újkor elején valóságos sárkányláz tombolt, mindenki sárkánycsonthoz és sárkányvérhez akart jutni. Cikkünk a legérdekesebb leírásokat mutatja be a középkori és kora újkori Magyarországról, amikor is izgalmas legendák, mondák születtek e sajátos óriásokról.

A sárkánycsontok magyarországi észlelése a történelmi középkorban kezdődött, a nyugati és a keleti sárkánykultúra ötvöződése nyomán. Az első ilyen monda a viszontagságos és misztikumokkal töltött középkorban, s még Szent István korában alakult ki. E monda szerint a német Gutkeled nembeli Vid megölte az Ecsedi-láp sárkányát, majd elhozta a szörny fogait a királynak. Tettéért jutalmat kapott, elnyerte a szabolcsi birtokot. (E német család másik harcosa, Bátor Opos legyőzött egy cseh lovagot, amelyért cserébe Salamon királytól megkapta a Bátor nevet; az ő leszármazottai a későbbi Magyarország és Erdély történelmében is meghatározó szerepet betöltő Báthory-család tagjai.)

A Szent Istvánnak adományozott maradványok valószínűleg egy, a jégkorszakban élt nagyemlős – talán barlangi medve – fogai lehettek. Az „ecsedí” fogakból alakult ki a – germán mitológiában szereplő Beowulf hőseposzhoz hasonló – magyar monda a Báthoryak felemelkedéséről. Maga a monda írásos formában nem maradt fenn, ezért az első írásos dokumentum Abu-Hámíd Al-Garnáti nevéhez köthető. Az 1080–1170 között élt arab utazó 1131-től 1153-ig Kelet- és Közép-Európában utazott, és útjának utolsó három évét Magyarországon töltötte. Al-Garnáti Ukrajna felől közelítette meg hazánkat, és az első találkozása a sárkánnyal érkezésének útvonalán, a Kárpátok északkeleti részén történt. Így emlékezett vissza a találkozásra:

A Báthory-címer, pajzs köré tekeredő sárkánnyal.

A pajzsban megtalálható a három fog is.

„Egy napon az egyik fa lábánál észrevettem egy gyíkhoz hasonló állatot, két keze és két lába volt, olyan volt, mintha a magasságos Isten a Paradicsomból hozta volna le; mintha tiszta rubintból készült volna, amelyen keresztül lehet látni, oly tiszta; mintha fényes, tiszta aranyból lett volna, melyhez foghatót még sohasem láttam az egész világon, művészi tökélytel és harmóniával volt elrendezve. Amulatba ejtett a szépsége. Kísérőim eközben körülvették lóháton, az állat pedig úgy nézett a szemével, mintha varázserő lett volna bennük. Forgatta a fejét felénk, jobbra meg balra, de nem mozdult, és nem nagyon törődött velünk.”

Ez az állat egész biztosan egy szárazföldi hiúlló volt, de a szöveg tanúsága szerint a két hátsó lábán járt. Jóllehet napjaink hiúllóira már nem annyira jellemző ez a járásmód, a dinoszauruszok körében viszont igen-csak gyakori volt. Arról, hogy a lovasok körülvették az állatot, arra következtethetünk, hogy nagyméretű volt. Al-Garnátinak nem ez volt

az egyetlen „csodás” élőlény, amelyet utazásai során felfedezett.

Az özönvíz sodrásával

A hanyatló középkorban és a kora újkorban egy új műveltség alakult ki, a reneszánsz időszaka. E korszak nemcsak az antik műveltség és az emberi hit újjászületését jelentette, hanem a természet iránti érdeklődés kiszélesedését is. Gondoljunk csak Leonardo Da Vincinek a geológiáról és a természetföldrajzról írt (1517) intelmeire, Gesner 1565-ben fossziliákról készített fametszeteire vagy az ugyanebben az évben Kentmann által tervezett fosszília-tárolóra, az „Arca rerum fossilium”-ra.

Közép-Európa legnagyobb reneszánsz uralkodójának, Hunyadi Mátyásnak az udvarában is kedvező légkör alakult ki az itáliai új eszmék befogadására. Ebből következően nem lehetett véletlen, hogy a fosszilis csontokra vonatkozó első latin nyelvű feljegyzés Mátyás udvarából származik.

Mátyás itáliai kapcsolatainak köszönhetően került a Kárpát-medencébe Petrus Ransanus nápolyi követ. Petrus Ransanus 1420 táján született Palermo környékén, és 1492-ben halt meg. Nápolyi követként hosszabb időt töltött Mátyás király udvarában, s az 1488-as ittlétekor könyvet írt Magyarország történetéről (*Epitome rerum Hungaricarum*), amelyet Mátyásnak ajánlott fel. E nagy történeti munka magyar részét csak 1558-ban nyomtatta ki Zsámboki János. A könyv bevezetőjében külön rész foglalkozik az

erdélyi barlangokban talált állítólagos sárkánycsontokról. „Erdélyben vannak barlangok, amelyekben sok és ép, habár bőr nélküli fej található, és halott sárkányok egyéb csontjai.”

A felfedező nemcsak leírást készített az erdélyi sárkányokról, hanem felvetette azok származásának kérdését is: „És nem lehet pontosan tudni az okát, akár hogy honnan, akár, hogy mi módon kerültek ilyen szörnyek ezekre a helyekre, annál is inkább, hogy ezen a területen ilyesféle állatok egyáltalán nem születnek. Habár vannak, akik úgy vélik, hogy az özönvíz során Afrikából vagy más helyről, ahol sárkányok születnek, a kiáradó víz sodrása ragadta oda ezeket az állatokat.”

zik, amikor is a nagyhírű lőcsei, majd eperjesi orvos és természetbúvár boroszlói orvosbarátja, Julius von Sachs számára leírja gyűjteményét a Kárpátok barlangjában fellelt sárkánycsontokról: „Hét évvel ezelőtt küldtem Varsóba néhány sárkánycsontot. Volt köztük ép koponya, néhány nyakcsigolya, combcsont, lábszárcsont, ujjperc és három karomcsont, mik a medve karmainál jóval nagyobbak és görbék. Valamennyit cseppkő fedte, amit óvatosan le kellett bontani róluk... Azt mondják, csak éjjel jártak alá a völgyekbe, a nappali üregeikbe húzódva töltötték. Juhot, medvét, kőszáli kecskét ragadtak el, csupa olyan állatot, amely barlang közelében kóborol. A sárkány foga

készít a sárkánycsontot rejtő barlangokról. Az egyik barlangot Liptó megyében, a Vág forrásvidékéről egy helybeli nemes rajzolta le számára. Ettől a nemből kapott egy levelet az Ung megyei sárkánylelet megfigyeléséről is. Hain János ugyancsak feljegyzést és tervrajzokat készített a Szepes megyei Dunajec környéki barlangról. Barátai ezeket a leveleket is kinyomtatták, de sajnálatosan monográfiában sohasem jelenhetett meg, ebben megakadályozta betegsége és korai halála. A rá következő esztendőben a Németországba küldött jegyzeteiből Henrik Vollgnad orvos közölt egy levelet. Köztük egy fametszettel a teljes sárkánykopo-

Barlangi medve koponyája a Magyar Állami Földtani Intézetben

(FOTÓ: BARTOK ANDREA)

Mátyás halálát követően országunk a pusztulás kárhozatába került, az 1526. évi katasztrofális mohácsi csatavesztéssel pedig az ország három részre szakadt. A hazai sárkánycsontok keresésében ez mintegy kétszáz éves szünetet jelentett.

Repülő sárkányaink

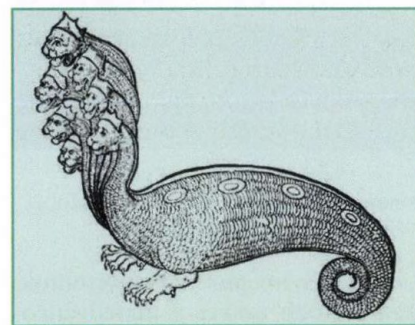
Petrus Ransanust követően két évszázadig nincs egyetlen feljegyzés sem. Majd csak a XVII. század második felében találunk fantasztikus sárkánymeséket Hain János leveleiben. Az első levél 1671-ből származik,

amikor is a nagyhírű lőcsei, majd eperjesi orvos és természetbúvár boroszlói orvosbarátja, Julius von Sachs számára leírja gyűjteményét a Kárpátok barlangjában fellelt sárkánycsontokról: „Hét évvel ezelőtt küldtem Varsóba néhány sárkánycsontot. Volt köztük ép koponya, néhány nyakcsigolya, combcsont, lábszárcsont, ujjperc és három karomcsont, mik a medve karmainál jóval nagyobbak és görbék. Valamennyit cseppkő fedte, amit óvatosan le kellett bontani róluk... Azt mondják, csak éjjel jártak alá a völgyekbe, a nappali üregeikbe húzódva töltötték. Juhot, medvét, kőszáli kecskét ragadtak el, csupa olyan állatot, amely barlang közelében kóborol. A sárkány foga

tővig kopott a sok csontrágásban. Szeretném kielégíteni ritkaság-szeretetedet, azért megvásároltam a paraszttól a csontokat s elküldöm neked dobozban.” Julius Von Sachsot olyannyira meglepte a hír, hogy nyomban levelet írt von Lewenhaimnak, a kor másik nagy orvostekintélyének. Így jelent meg a levél 1672-ben a lipcsei *Miscellanea curiosa* sorozatában. A munka címe: *De draconibus Carpathicis* (A Kárpát-medence sárkányai). E levelet követően Hain János még számos levéllel és küldeménnyel lepi meg barátait. Irományaiban részletes tervrajzot

A XVI. században készült fametszetén Gesner emlőst ötvözőtt egy hullóvel

A középkor Luciferjének megfelelő hétfejs sárkány. Fametszet Gesner könyvéből.

nyáról, két sárkánykaromról és egy hatalmas sárkányfogról.

Hain János két levele 1672-ből, valamint Henrik Vollgnad levele 1673-ból páratlan volt a maga nemében, mert egész Európában nincs hozzájuk mérhető híradás a sárkányokról. Vette György nagyszombati patikus Henrik Vollgnad közleményét olvasva Hain János fölfedezéséről, nyomban hosszú levélben számolt be arról, amit csak az erdélyi repülő sárkányokról tudott. Azt írja levelében 1674 novemberében: „Nemrégiben egy román hatalmas szárnyas sárkányt égetett el. Az állat egy od-

vas fában húzódott meg. A paraszt régóta tudta, hogy az odút látogatja, de féltette életét és nem mert a sárkányt elfogni vagy megtámadni. Szeben mellett is tanýázott egy sárkány, de villám ütött a fába, s az állat odaveszett. Feje ma is látható a királybíró házában.”

Vette György saját szemével is látott sárkányt, valamint meg is vásárolt egy román medvetáncolatától néhány fogat. „Az egyik fog hat librát [mintegy 3 kilogrammot] nyomott, tenyerénél szélesebb, rövid darabka volt, valójában nem is annyira csont, mint inkább kő” – írja.

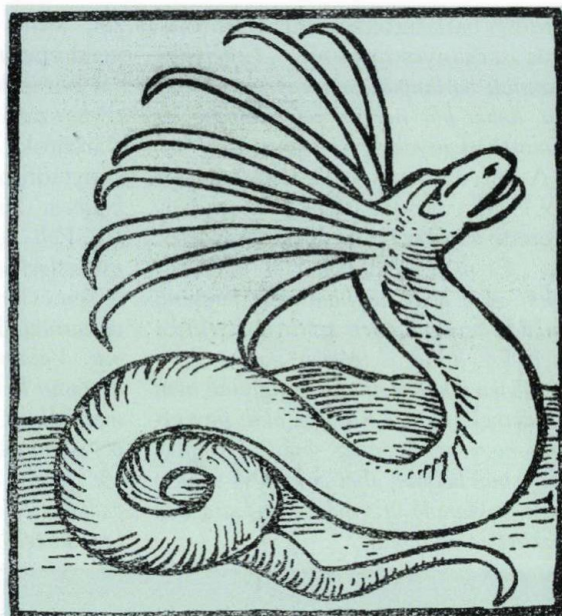
Ransanus könyvének borítója, amelyen jól látszik, hogy e könyvet Mátyás királynak ajánlotta

Az erdélyi néphit sárkánycsontoknak tartotta ezeket a maradványokat, s ezt a magyarázatot a természettudományokban jártas Vette György is megerősítette leveleiben. Az őslénytani fejlődésével kiderült, hogy ezek a „csontdarabok” valójában egy mamut sajátos lemezes rétegződésű fogának töredékei. Neves paleontológusunk, *Tasnádi Kubacska András* egy publikációjában (1958) leplezte a faodúban élő sárkányt is, az szerinte egy bagoly lehetett.

Korabeli őslénytani kiállítás

E beszámolókat követően a barlangok világát felveri a sárkánycsontokat begyűjtő vadászat lármája. A sárkánycsontok után való kutatás

már nemcsak üzletté, hanem divattá is vált abban az időben. Sorra kapják mindenféle kuttak, üregek és források a sárkánybarlang jelzöt, köztük a deménfalvi és a lábatlani sárkánybarlang; az egyik Liptó megyében, míg a másik Esztergom megyében. A Mecsek egyik barlangjában fogakat találnak, nyomban elnevezik sárkánykútnak a földalatti járatot. Gömör megyében, a Magyarlyukban ökölnyi sárkánykoponya kerül elő, a dobsinaiak – a mai elnevezésű jégbarlang helyett – az akkori sár-

Régi fametszet egy nyolcszárú kígyóról (Van Maerlant nyomán)

Rudabányán találták ezt a miocénben kihalt *Platybelodon* elefántféle fogsorát, ma a MÁFI-ban őrzik (BARTOK ANDREA FELVÉTELE)

kánylyukhoz rándultak ki. Gecsefálván pedig kígyóforma sárkánymaradványt találtak.

A középkorban nemcsak sárkányok bukkantak fel, hanem óriások, vagyis óriásoknak hitt lények csontmaradványai is. Az első felfedező ki más is lehetett volna, mint az első sárkányt is felfedező Abu-Hámid Al-Garnáti. Az utazásai során gyűjtött csontokból megalkotta az „ádita óriások”-at, a csontokról leírást készített. Ennek segítségével

a leírt felkarcsontból, a bordából és a csukló méretéből arra a következtetésre juthatunk, hogy egy, a pleisztocén földtörténeti korban (mintegy 1,8–0,0115 millió éve) keletkezett löszből előkerült nagyemlős lehetett az ádita óriás.

Az első ilyen jellegű feljegyzés 1585-ből származik, IV. Henrik császár követétől, *Bongars Jakabtól*, akit Konstantinápolyba küldtek. Utazása során megpihent Komáromban, s ott neki a Dunában talált 4

A cikória

A cikória őse, a gyomnövényként ismert mezei katáng virágzata kék vagy kékes-fehér színű, gyökerében és a levelében sok tejnedv található. A ropogós levelek enyhén kesernyés ízűek.

Karotin-tartalma alig valamivel kevesebb a sárgarépénál, továbbá A-vitamin-tartalma is jelentős. Sok benne a kalcium, a kálium, a foszfor, a mész, a gyökerében pedig kolin és mintegy 15% inulin található. A kolin segít a májnak ellátni a méregtelenítő feladatát, hozzájárul a zsírégetéshez, csökkenti a koleszterinszintet.

Az inulin összetett szénhidrátvegyület, amelynek egészségmegőrző hatását számos tudományos vizsgálat alátámasztja. Legnagyobb haszna probiotikus tulajdonságában rejlik: szelektív módon tápanyagul szolgál a hasznos bélbaktériumoknak. Az inulinnak egyéb táplálkozás-élettani szerepe is jelentős; előnyösen befolyásolja a bél pH-értékét és a széklet tömegét. A bél pH-értékének csökkenésével több létfontosságú ásványi só oldhatósága is növekedik, ezáltal javul a szervezet kalcium- és magnéziumellátottsága. Továbbá a Bifidobacteriumok serkentése által mérséklődik az ételszer-intolerancia és immunstimuláns hatás érhető el. Vizsgálatok alapján bizonyossá vált, hogy az étrendbe épített inulin megszünteti a székrekedést, szabályozza a koleszterinszintet és csökkenti a vérnyomást. Klinikai vizsgálatok szerint az étrendbe építhető inulin fogyasztása könnyedén alkalmazható a rákterápiában, mivel gátolja a melldegánat fejlődését és csökkenti a vastagbéldegánat kialakulásának kockázatát.

És végül a cikória rendszeres fogyasztása segít a vitaminok felszívódásában és a csonttritkulás megelőzésében, növeli a szervezet ellenálló-képességét és segít beállítani a vércukorszintet.

Teája segíti az emésztést, továbbá serkenti a máj- és veseműködést. A népi gyógyászatban enyhe vízhajtó tulajdonsága miatt a reuma és a köszvény kezelésére adják. Külsőleg is hasznos, a cikóriagyökér forrázata kiváló arctisztítószer, a bőr gyulladásai és az ödéma orvosható vele.

MAROSI KINGA

Középkori fametszet, amint a mérges varangy koponyájából kiveszik a drágaköveket
(Van Andel nyomán)

arasz hosszú és 2 arasz széles „emberi” combcsontot mutattak be. E látvány annyira lenyűgözte, hogy felhagyott sietős átutazásával és kitérőt tett Erdélybe. Átkelt az Aranyos folyón és a Maros mellett fekvő Enyed városában pihente ki magát. A kitérő nem véletlen: az enyedi várkastélyban óriások csontjait és sárkányfejeket tettek közszemlére, azok az Erdélyi-középhegységből származtak. Az anatómia fejlődésével az utókor már meghatározta, hogy mamutcsontokból és egy barlangi medve koponyájából állt a korabeli őslénytani kiállítás.

A következő óriásról szóló feljegyzés a már a sárkányészleléseknél is szerepelt nagyszebeni patikus, Vette György nevéhez kötődik. A patikus 1674-ben azt írja, hogy Sechs-Kirchen, azaz Nagyszeben templomának kapujában függ egy megláncolt óriásfog, amelyet egy román páztor talált a havasokban, birkalegeltetés közben.

Népszerű patikaszer

Az Európában a középkor második felére, illetve az újkor elejére kialakult sárkányláz Magyarországra – láthattuk – csak a XVI. század vége felé gyűrűzött be. Miután beépültek a köztudatba e csontmaradványok, már minden ember ezek után kutatót, ugyanis kitűnő gyógyszernek tartották. A korabeli patikusok rendszeresen árultak sárkánycsontot, sárkányport és sárkányvért. Magyarikossa Gyula (1931) kutatásaiból kiderül, hogy az 1682-es lajstrom szerint Bornemissza Anna fejedelemasszony gyógyszerládájában is volt sárkánypor, sárkányfog és sárkányvér.

A Magyar Királyság területén feltárt sárkánycsontok hovatartozásáról – a tudomány fejlődésének köszönhetően – már a XVIII. században felütötte fejét a kételkedés. Ezzel a múlt homályába veszett az összes legenda – sárkányokról és óriásokról egyaránt.

HÁGEN ANDRÁS